

MAYA KA'AN

DONDE LA TIERRA LATE

ES
CULTURA

MUYIL

KAN
TEMÓ

ES
AVENTURA

PUNTA
ALLEN

ES UN
PARAÍSO

BALAM
NAH

ES
BIODIVERSIDAD

NOH
BEC

ES
NATURALEZA

ILAJBÁAIL ICH U TS'ONO'OTILO'OB MAYA KAÁN

SÁASLAJ TI' K'ÁAK'NAB YÉETEL
K'ÁAX, MÚUCH'O'OB, TI'
JUMP'ÉEL BISAJBÁAIL MIX
BIK'IN U CH'ÉENEL.

YAAN BA'ALCHE'O'OB'E'
BINKA'AJO'OB CH'ÚUK, TUN
JACH UTSIL TS'ÁAK U PAAKAT
YÉETEL U YU'UBAJO'OB.

U LÁAK'O'OB, JE'EX LE JTOOJO',
TÁAN U K'AMIKO'OB YÉETEL
KI'IMAK ÓOLAJ LE TÚMBEN
K'IINO'.

LE TS'ONO'OTO'OBO' TÁAN U
YILIKO'OB LE SÁASTAL TAK TU
TAAMIL TU'UX YANO'OBO'.

MAYA KA'ANE', KU K'AMIK TURISMO MA'ATÁAN U CHE'JK BA'ALO'OB YAAN TU LU'UMIL LE CARIBE MEEEXICANO, UTS U YÓOL YÉETEL LE MEYAJ KU MEETIK LE U KAJNÁALILO'OBO'.

U PA'AK'AL PITAYÁA, IXI'IM, PIÑÁA, K'ÚUM, BU'UL

U LÁAK'O'OB E' KU BINO'OB YÓOK'OL K'ÁAK'NÁAB CHUK LANGOSTA.

ITSE'ENA' ZACIL, KI'IMAK IN WÓOL IN WILIKECHI

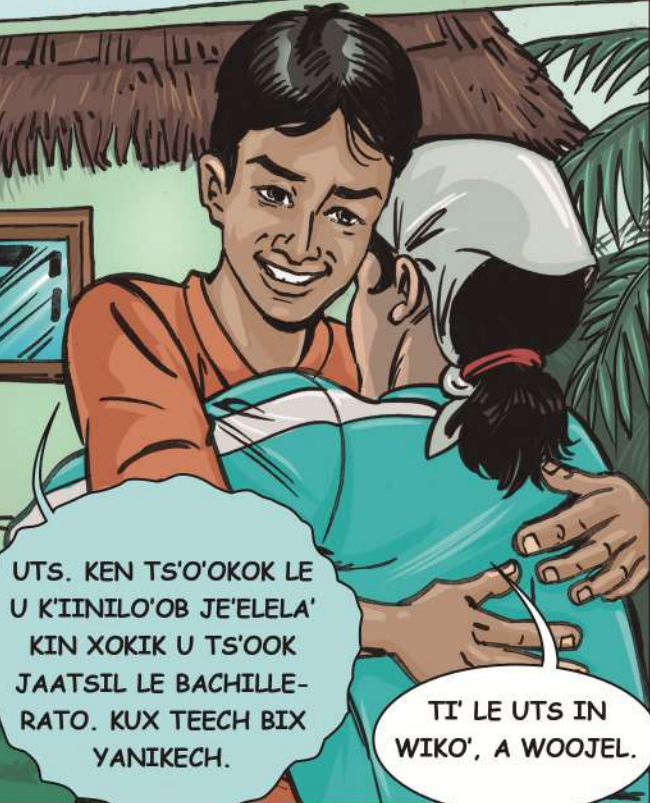
IJACINTO! BIX U BIN A XOOKO'.

Bienvenidos al destino
donde la tierra late...
Turismo Comunitario

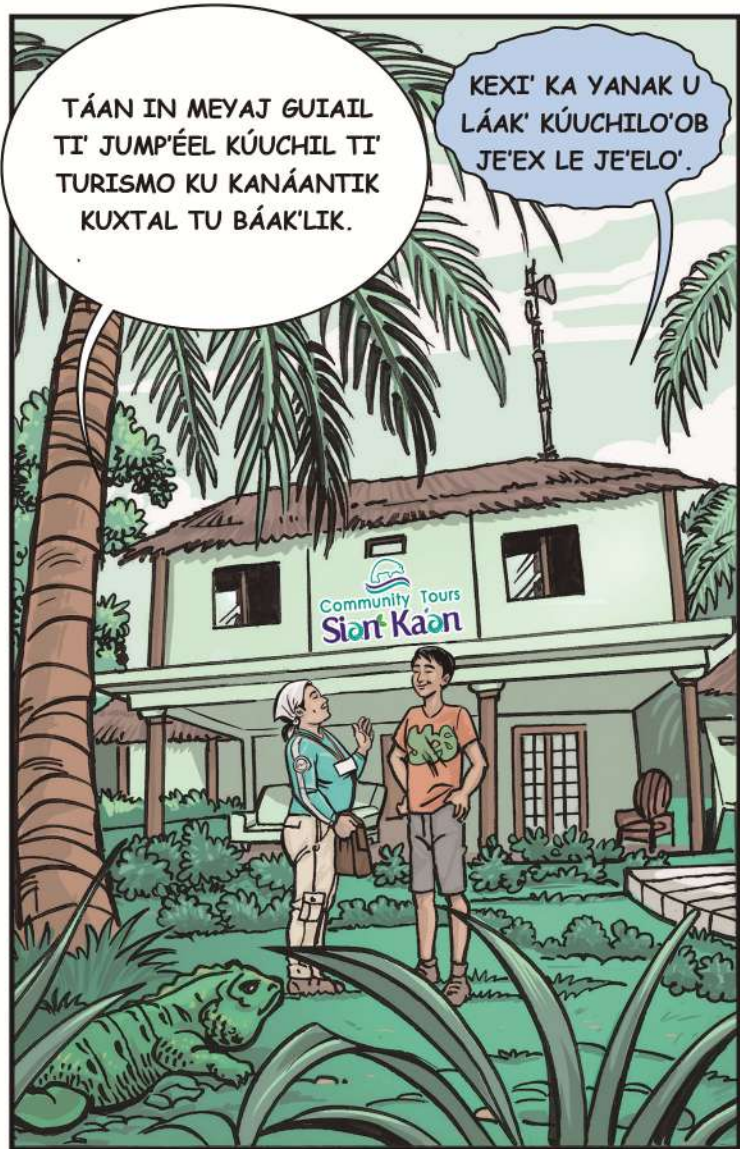

MAYA
KA'AN

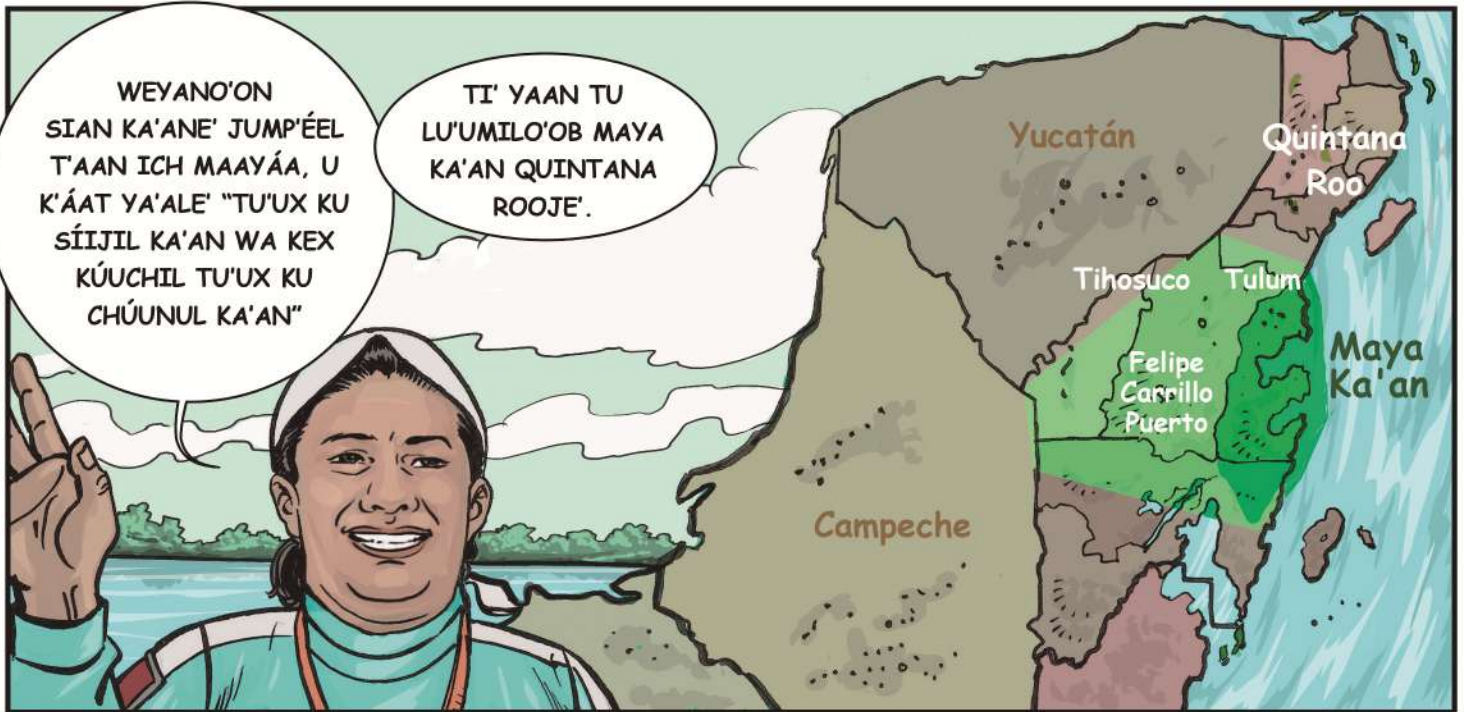

UTS. KEN TS'O'OKOK LE U K'INILO'OB JE'ELELA' KIN XOKIK U TS'OOK JAATSIL LE BACHILLERATO. KUX TEECH BIX YANIKECH.

TI' LE UTS IN WIKO', A WOJEL.

* TI' YAAN TU LU'UMILO'OB MAYA KA'AN QUINTANA ROOJE'.

WEYANO'ON
SIAN KA'ANE' JUMP'ÉEL
T'AAN ICH MAAYÁA, U
K'ÁAT YA'ALE "TU'UX KU
SÍIJIL KA'AN WA KEX
KÚUCHIL TU'UX KU
CHÚUNUL KA'AN"

TI' YAAN TU
LU'UMILO'OB MAYA
KA'AN QUINTANA
ROOJE'.

KI'IMAK
IN WÓOL IN WILIK CHOWAK U K'ABIL A
NOOK'E'EX YÉETEL YAAN A P'ÓOKE'EX, BEYO'
MA'ATÁAN U K'A'ANANTAL LE BLOQUEADORES
YAAN U QUIMICOS K'ASKÚUNSIK LE JA'O'.
TUMEEN YAAN K BIN XÍIMBALTEJ
TS'ONO'OTO'OB.

JACH MA'
K'A'ANA'AN MA' U PU'ULUL
XLALA' BA'ALO'OBÍ, K'A'ANA'
ANCHAJAK BINOCULARES YÓOK'SAL
MA' K NÁATS'AL IKNAL LE U K'ÁAXIL
BA' ALCHE'O'OBO', MA'ATÁAN K BISIK
JUMP'ÉEL "K'A'AJSAJ", JE'EX LE
XÍIWO'OB, BA'ALCHE'OB WA
TUUNICHO'OBO'.

MA' K SEN MEENTIK JUUMO'OB TE'EJ TU'UX YAAN U K'U' LE CH'ÍICH'O'OB, SOOTS'O'OB WA KEX U LÁAK' BA'ALCHE'O'OBO'.

CHAN KI'ICHPAN TÚUN LE XCH'ÚUPALO'.

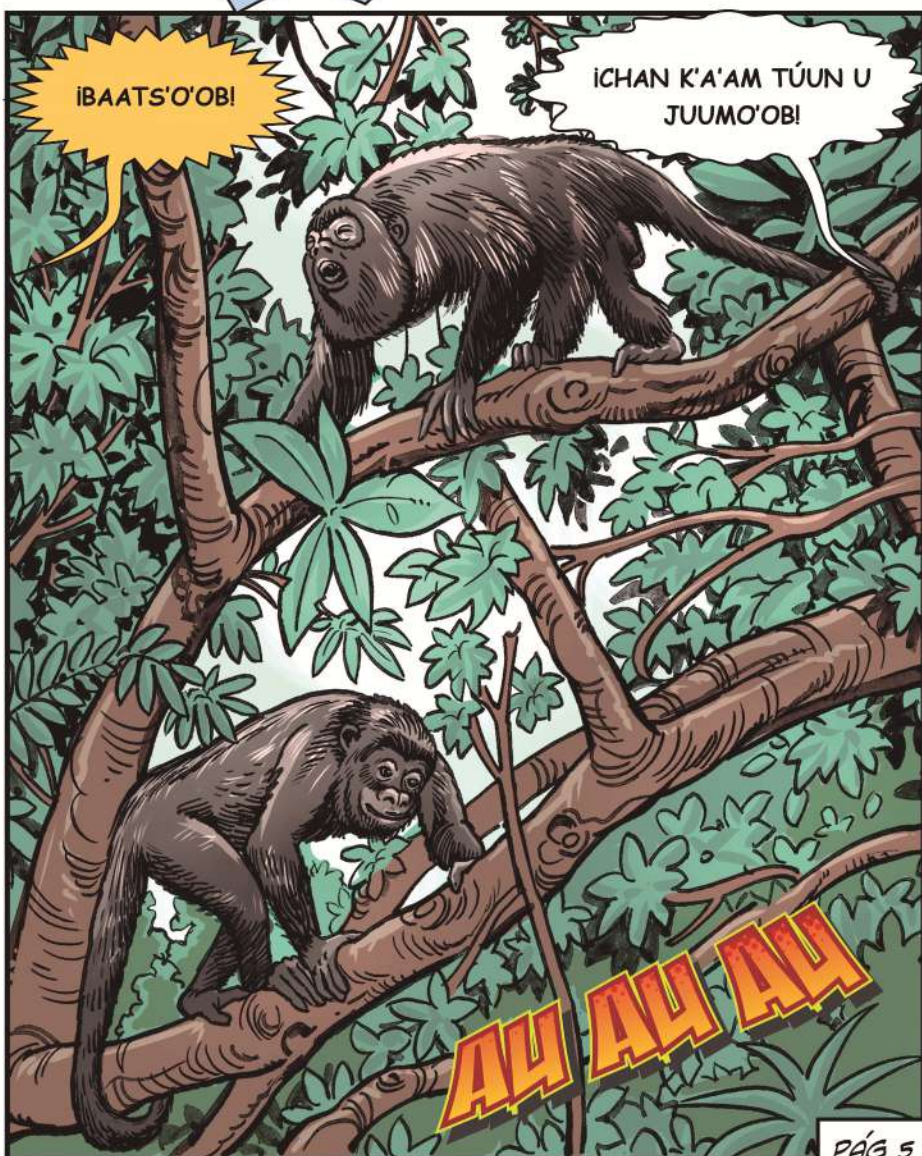
JACINTOE' TU YOKSAJ U BÁAJ TE'EJ TSOOL KU TS'ÁAIK U TSE'ENA'O', YÓOK'SAL U YILA'AL TUMEEN LE XCH'ÚUPALO'.

MA' CHÉEN TSÉENTIKE'EX LE BA'ALCHE'OBO' YÉETEL XÍIMBALNENE'EX TE'EJ BEJO'OB KU YA'ALA'ALO'.

NÁAYS A WÓOLE'EX TE'EJ XÍMBALA'.

KEX JACH SÁANCHAJ LE XÍIMBALO', LE U KI'ICHKELEMIL LE XÓOT'OL LU'UMO', MA' TU CHA'AJ U KA'ANAL LE U'ULA'OBO'.

IBAATS'O'OB!

ICHAN K'A'AM TÚUN U JUUMO'OB!

AW AW AW

TÁAN U YA'ALIKO'OB
MA' K NÁATS'AL,
YÓOK'SAL U
MEJENILO'OBO'.

YA'AB BA'AX A
WOJEL YÓOK'SAL
LE LU'UMA.'

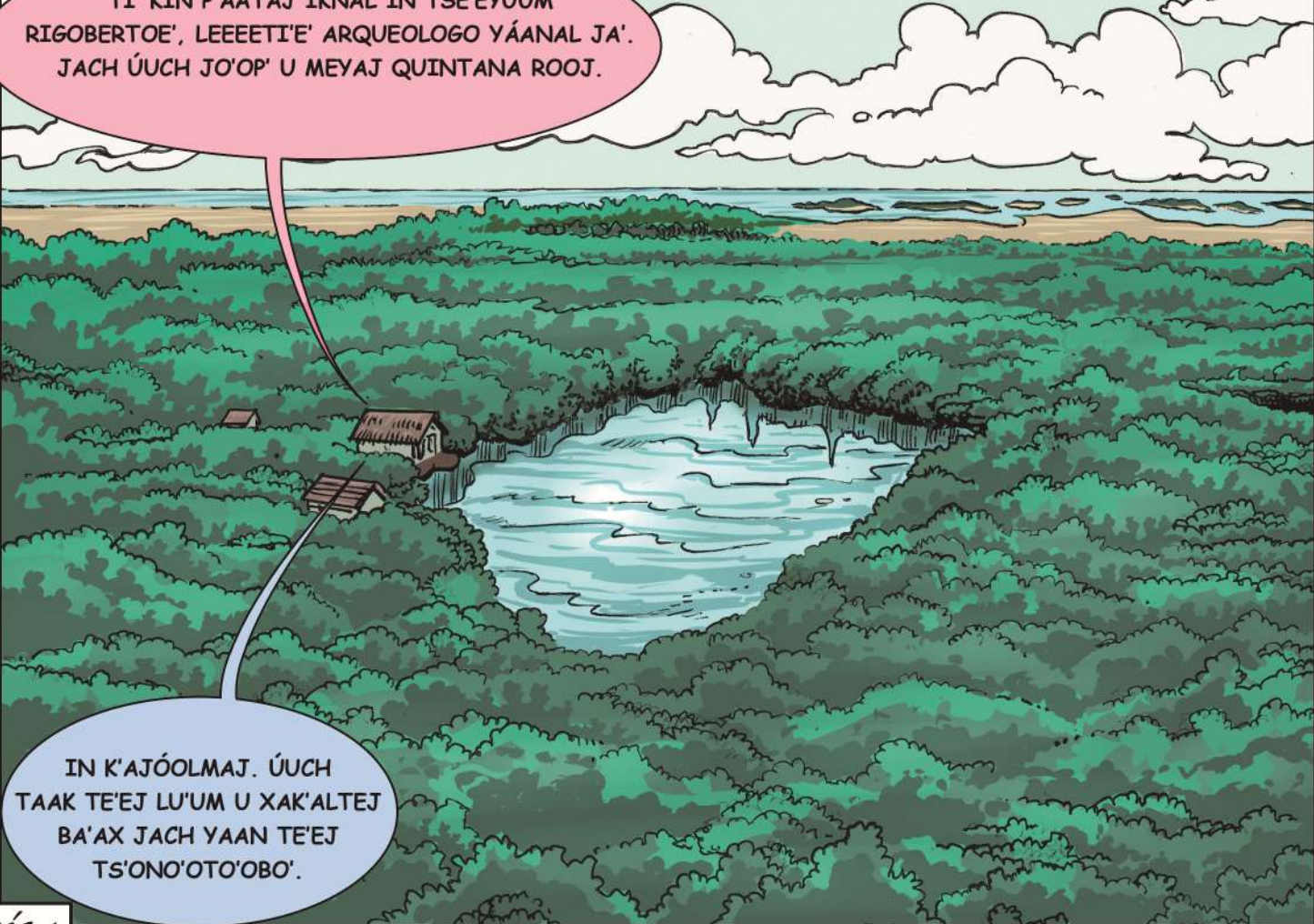
AW AW AW

TIHOSUCOILEN. IN
K'AABA'E' JACINTO AY.
IN TSE'ENA'O' ZACIL
AKTUN.

TENE' NANCY.
KI'IMAK IN WÓOL
IN K'AJÓOLTIKECH.

TI' KIN P'ÁATAJ IKNAL IN TSE'EYUUM
RIGOBERTO'E, LEEETI'E' ARQUEOLOGO YÁANAL JA'.
JACH ÚUCH JO'OP' U MEYAJ QUINTANA ROOJ.

IN K'AJÓOLMAJ. ÚUCH
TAAK TE'EJ LU'UM U XAK'ALTEJ
BA'AX JACH YAAN TE'EJ
TS'ONO'OTO'OBO'.

ICHIL U XÍIMBALO'OBE', KÁAJ U
UTSIL BISTIK U BÁAO'OB.

¿YAAN A WÚUCHTAL
WEYE?

ÓOXP'ÉEL P'ISK'IIN,
CHEN U K'IINILO'OB
IN JE'ELEL.

U JAK'A'ANIL U YÓOL LE
U'ULA'OBO' TÁAN U BIN U
NO JOCHTAL

LE TS'ONO'OTO'OBO' NOJBA'ALO'OB
TEEJ TU PETENIL YUCATAANA', LU'UM
TU'UX YAAN U JACH YA'ABIL
TS'ONO'OTO'OB YÉETEL U BEEL JA'O'OB
YÁANAL LU'UM TE'EJ YÓOK'OL KAABA'.

AK'ALCHE' YÉETEL
CHICHANK'ANAB
JÁAL K'ÁAK'NÁAB

K'ÁAXAL JA'

K'ÁAK'NÁAB

ÁAKTUN

TS'ONO'OT
K'AALAL
U BEEL JA'
YÁANAL LU'UM
TS'ONO'OT JE'EK'AB

JA' YÁANAL LU'UM

LE TS'ONO'OTO'OBO'
ÁAKTUNO'OB YAAN U JA'IL,
U JOOLILO'OB OOKOL TE'EJ TU BEJILO'OB JA' YÁANAL
LU'UMO', LE MEETIKE' JACH MA' K'A'ANA'AN U PU'ULUL
XLALA' BA'ALO'OB, XLALA' JA'OB WA KEX
QUIIMICOSI.'

TUMEEN JE'EL K K'ASKÚUNSIK
LE U BEEL LE JA'OB YÁANAL LU'UM KU K'UCHLO'OB
K'ÁAK'NÁBO', JE'EL K TS'ÁAIK TALAMIL TI' LE
KUXTALO'OB YAAN ICH U JA'ILO'.

TAK XAN TI' LE U BA'ALCHE'ILO'OB YÓOK'OL LU'UM O',
TUMEEN TI' KU YUK'IKO'OB JA' TE'EJ TS'ONO'OTO'OBO'.

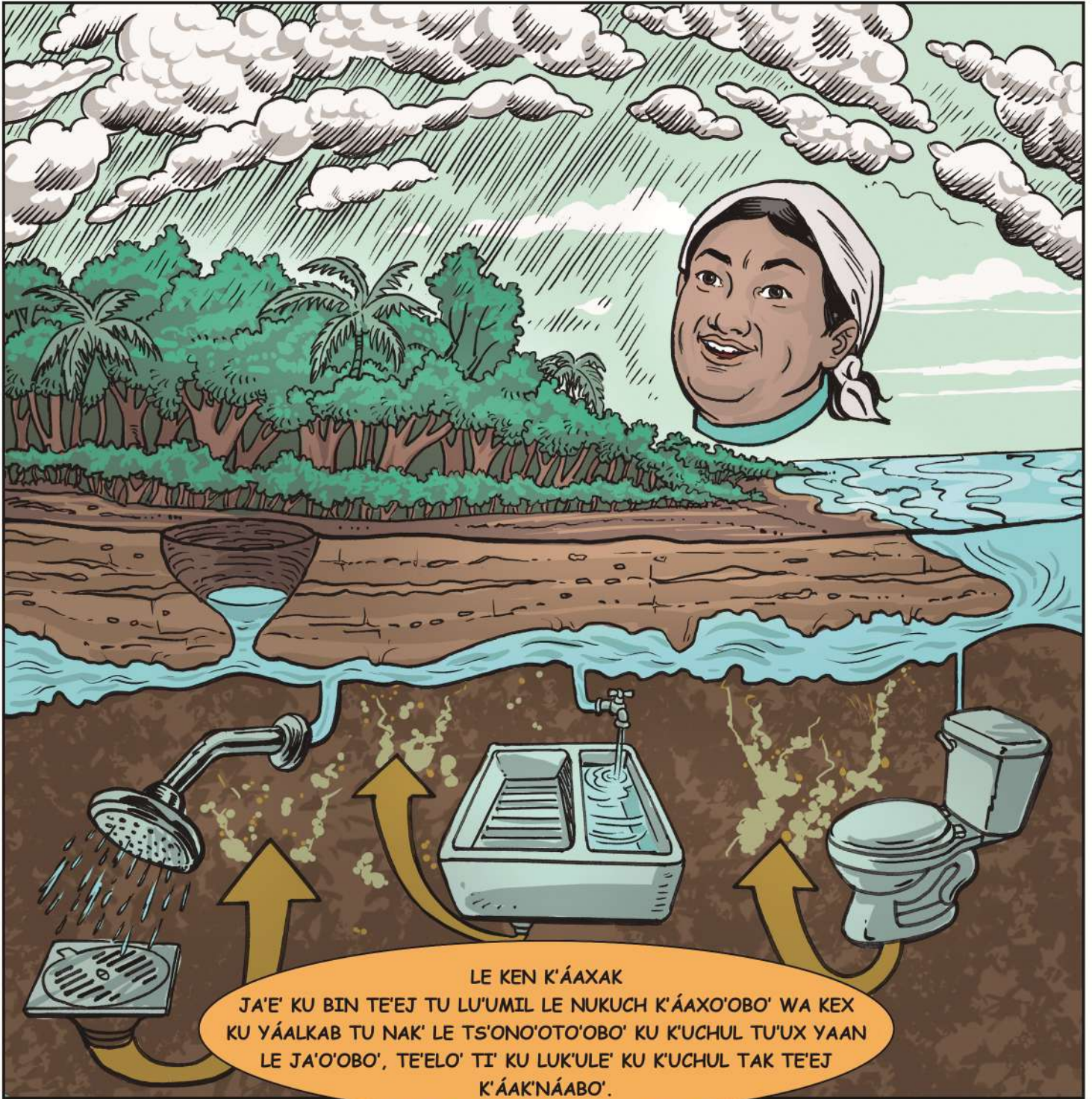
IJUNTÚUL
CHAN WEECHI!

TAK LE XÍIWO'OB YÉETEL NUKUCH
KÚULUL CHE'O'OBO', TUMEEN YA'ABKACHE'
KU K'UCHUL U MOOTSO'OB TAKTU BEEL LE
JA'OB YAAN YÁANAL LU'UMO'.

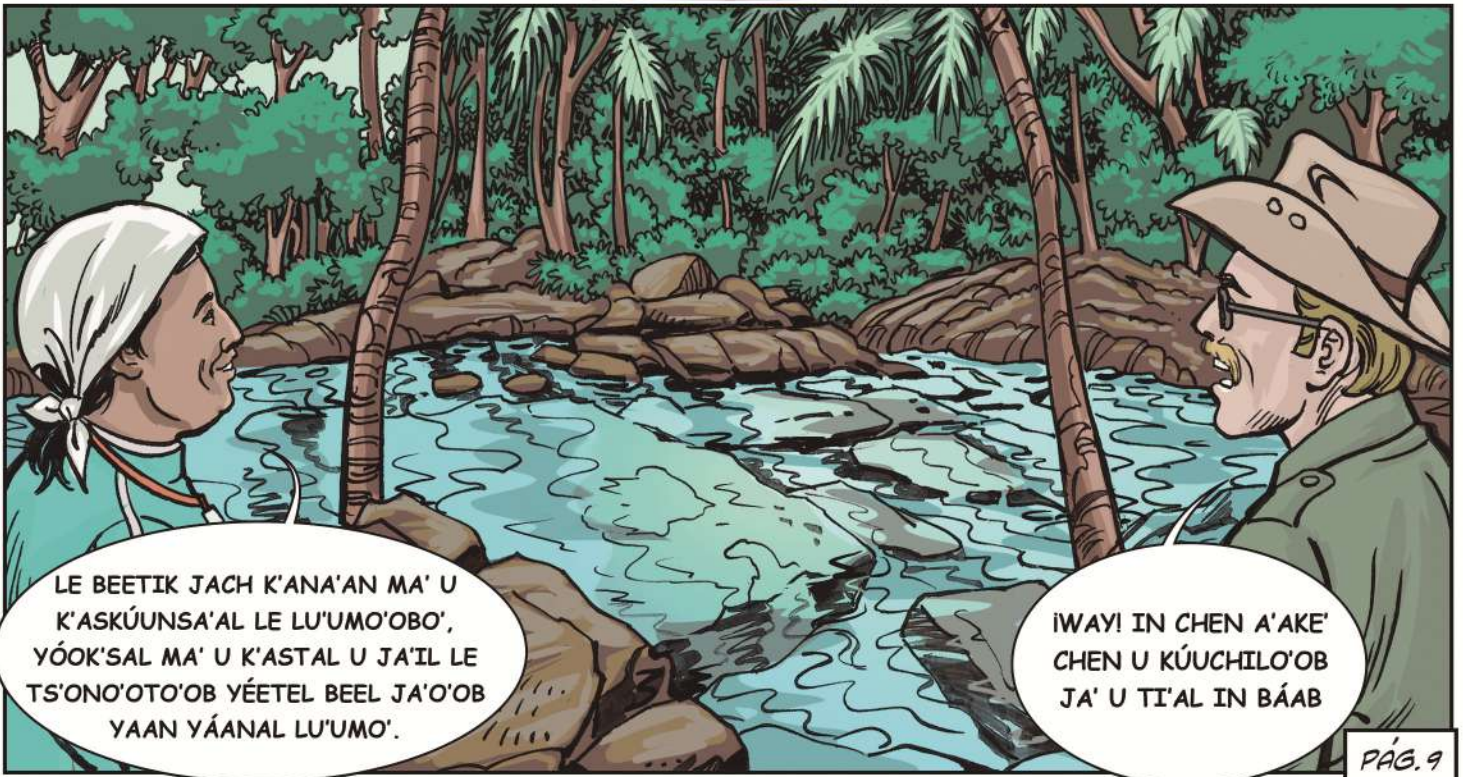

U LÁAK'
BA'AX KA'ABÉET U YOJÉELTA'ALE' OL TU LÁAKAL
LE U CH'UJUK JA'IL LE LU'UMA', LE KU K'ANA'ANTAL
SÁANSAMAL TO'ONO', TI' KU CH'A'ABAL TE'EJ TU BEEL
JA'O'OB YAN YÁANAL LU'UMO'.

LE KEN K'ÁAXAK
 JA'E KU BIN TE'EJ TU LU'UMIL LE NUKUCH K'ÁAXO'OBO' WA KEX
 KU YÁALKAB TU NAK' LE TS'ONO'OTO'OBO' KU K'UCHUL TU'UX YAAN
 LE JA'O'OBO', TE'ELO' TI' KU LUKULE' KU K'UCHUL TAK TE'EJ
 K'ÁAK'NÁABO'.

LE BEETIK JACH K'ANA'AN MA' U
 K'ASKÚUNSA'AL LE LU'UMO'OBO',
 YÓOK'SAL MA' U K'ASTAL U JA'IL LE
 TS'ONO'OTO'OB YÉETEL BEEL JA'O'OB
 YAAN YÁANAL LU'UMO'.

IWAY! IN CHEN A'AKE'
 CHEN U KÚUCHILO'OB
 JA' U TI'AL IN BÁAB

MA' WÍINIK. JE'EX KU YA'ALIL IN XTSE'ENA' ZACILE', LE TS'ONO'OTO'OBO', JE'EX TU LÁAKAL LE U ÁAKTUNILO'OB JA' YÉETEL U BEEL JA' YANO'OB TE'EJ YÁANAL LU'UMO', NOJ BA'ALO'OB TI' LE KUXTAL YAAN TAK BÁAK'LIKO', U KUXTAL XAN XÍIWO'OB, BA'ALCHE'O'OB YÉETEL WÍINIKO'OB.

WA BEYO' U K'ÁAT YA'ALE' LÁAYLI' K'A'ANA'AN U TSÍIKTA'ALO'OB TE'EJ K'II-NO'OBA', JE'EX KA'ACH U TSÍIKTA'AL TUMEEN LE ÚUCHBEN MAAYA'OBO'.

JACH BEY UCHIK A WA'ALIKO' NANCY.

ITSE'EYUUM RIGOBERTO!

RIGOBERTOÓE', KU MEYAJ TI' LE SUBDIRECCIÓN DE ARQUEOLOGÍA SUBACUÁTICA TE'EJ INSTITUTO NACIONAL DE ANTROPOLOGÍA E HISTORIAO'.

JACH TÁANTIK A K LUK'UL TI' JUMP'ÉEL TS'ONO'OTE'.

BA'AX KA KAXTIKE'EX

BA'AX TÚUN TS'O'OK A KAXTIKE'EXI'

BA'ALO'OB
 KU TS'ÁAK KAAMBAL...KO'OX A'ALIK BA'ALO'OB
 YÉETEL K'AT MEENTA'AN KU YA'AKO'OB BIX LE
 ÚUCHBEN MAAYÁA MIÁATSILA', TAK U BAAKEL
 WÍINIKO'OB KUXLAJO'OB TE'EJ
 PREHISTORIAO'.

LEETI' A'ALIKE'
 MAYA KA'AN YÉETEL TU
 LÁAKAL U LU'UM MAYASE'
 KAAJALCHAJO'OB TAK
 TS'O'OK U MÁAN DOCE
 MIL AÑOS.

NANCIE' T'AANAJ TI'AL U YE'ESIK
 TI' JACINTÓO U YOJEL XAN
 BA'ALO'OB YÓOK'SAL LE XÓOT'OL
 LU'UMA' .

TS'O'OK XAN U
 KAXTA'AL U BAAKEL
 ÚUCHBEN
 BA'ALCHE'O'OB
 PREHISTORICOSI'
 ¿MASA'?

BEEY,
 TE'EJ LU'UM JE'ELA'
 KUXLAJ XAN MAMUTS
 YÉETEL BA'ALCHE'O'OB
 BEYO'OB LE CAMELLOS
 YÉETEL TSÍIMINO'OB
 YANO'OB BEJLA'AKA'.

¿CÁAMELLOS
 YÉETEL
 TSÍIMINO'OB TE'EJ
 K'ÁAX JE'ELA'?

U MILESIL JA'ABO'OB
 ÚUCHILE' LE K'ÁAXA' JACH
 JELA'AN: TIKIN U LU'UMIL
 YÉETEL U K'ÁAXILE' MA'
 NUUKTAK TU YÓOK'SAL LE
 JACH KE'ELIL YANO'.

YÉTELE' NOVENTA METROS KAABAL YAANIK KA'ACH U JA'IL LE K'ÁAK'NÁAB KET BEJLA'AKO', LE BEETIKE'LE U BEEL JA'O'OB YÁANAL LE LU'UMO' TIKIN ÁAKTUNO'OB KA'ACHIJ.

TS'O'OK XAN U KAXTA'AL U YE'ESAJILE' MEYAJTA'AB LE MINERÍA WAYO'.

¿MINERÍA? ¿TE' EJ PREHISTORIAO? ¿WAYE'?

TS'O'OK U KAXTA'AL U YE'ESAJIL PÁANA'AB LU'UMO'OB, U NU'UKULILO'OB U PÁANA'AL YÉTEL TUUNICHO'OB MEENTA'AN. BEEY XAN U YAALA' CHÚUK YÉTEL SABAK, E'ESIK KU T'ABIKO'OB K'ÁAK' TI'AL U SÁASIKÚUNSIKO'OB ICHIL LE ÁAKTUNO'OB TIKINTAKO'OB KA'ACHO'

¿BA'AX TÚUN
KA'ACH KU
JÓOK'SIKO'OB

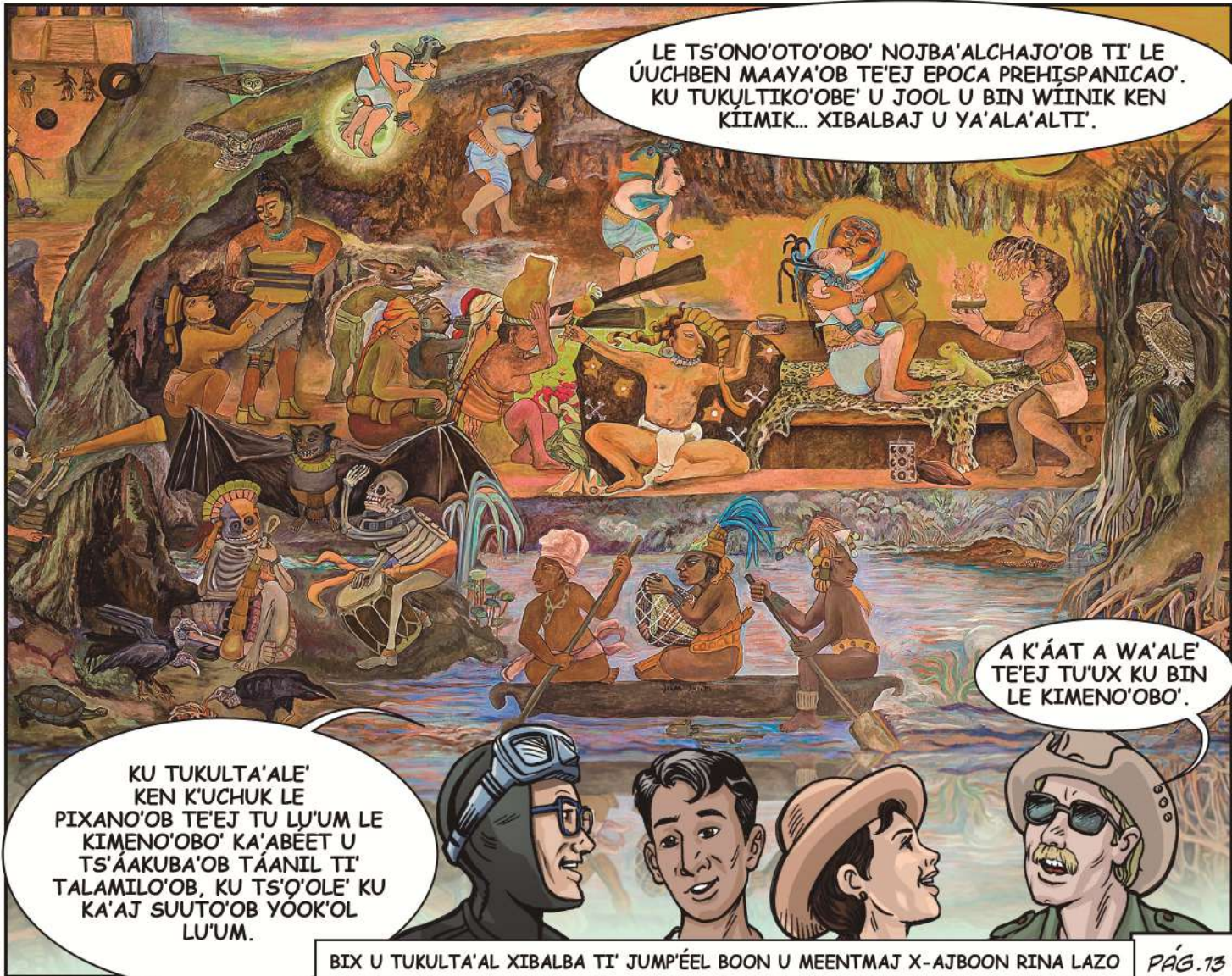
OOCRÉE, KU TUKLA'ALE'
LEETI' KU K'A'ANA'ANTAL
TI' U BONIK U WÍINKILALO'OB,
JE'EX U BEETIK LE U JEJELÁAS
MUCH'IL KAJNÁALILO'OB
AAFRIĆÁA TAK
BEJLA'AKE'

CHEN BA'ALE'
LE KA'AJ YÍIB LE HIEELÓO, KA'AJ
NA'AK U JA'IL K'ÁAK'NÁAB, SEN
YA'ABCHAJ YÉETEL JACH KA'AM-
CHAJ U K'ÁAXAL JAE' KA'AJ BÚUL
LE ÁAKTUNO'OBO'.

LE KEN K'UCHUK
LE JA' CH'ULIK LE
SAJKAB TUUNICHO',
JACH YAAN TULÁAKAL U
LU'UMIL U PETENIL YU-
CATAANO', KU KÁAJAL
U PUKIKE' KU JO'OL U
BIN U MEENTIK
YA'ABKACH BEJO'OB
TE'EJ YÁANAL LU'UMO'.
LE KEN JÚUTUK U JO'OL
LE BEJO'OBO' LEETI'
KEN YANAK LE
TS'ONO'OTO'OB KU
YA'ALA'ALTI'O'OB U
CH'EENEBILO'OB LE
ACUIFEROO'.

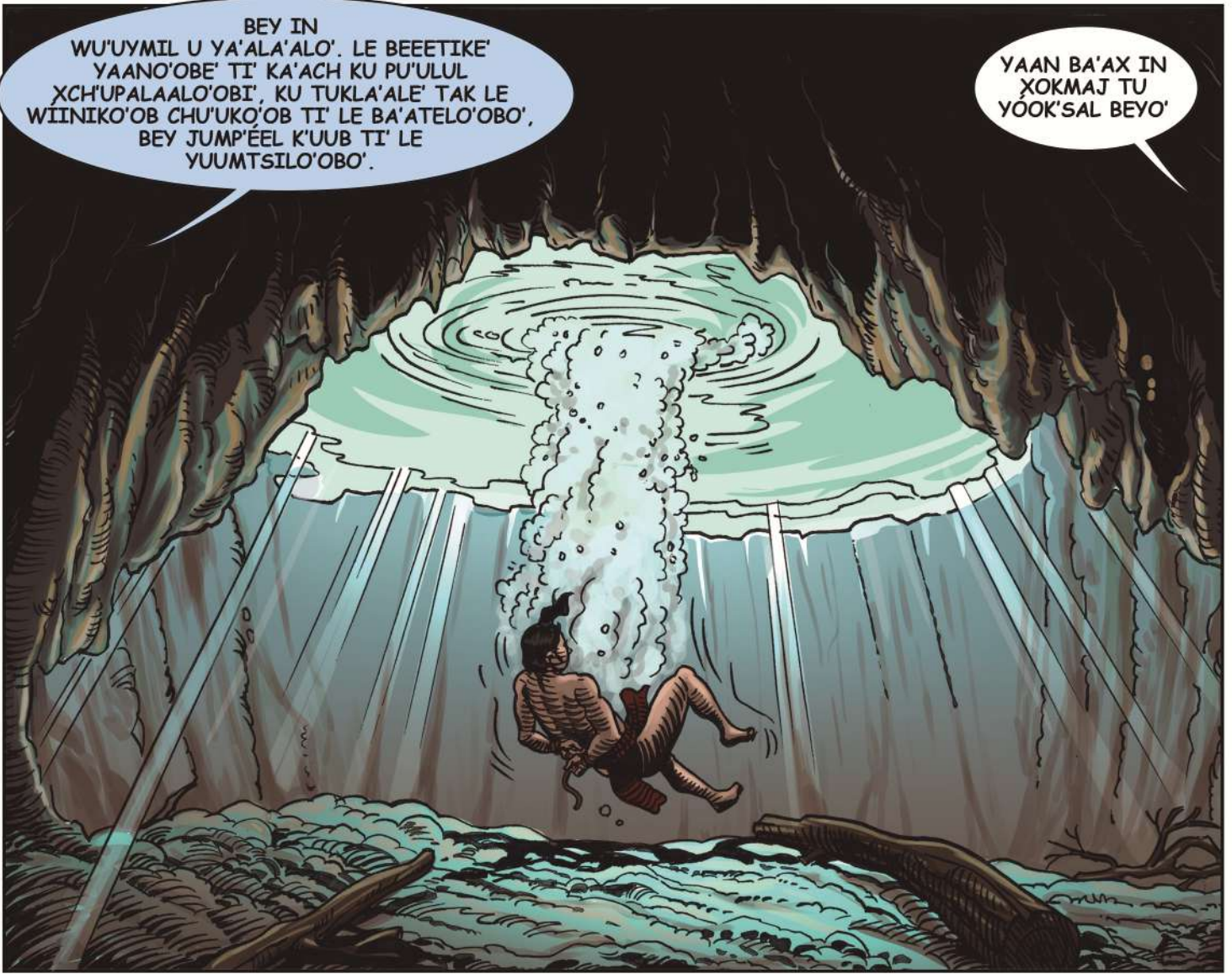
LE TS'ONO'OTO'OBO' NOJBA'ALCHAJO'OB TI' LE
ÚUCHBEN MAAYA'OB TE'EJ EPOCA PREHISPANICAO'.
KU TUKULTIKO'OB U JOOL U BIN WÍINK KEN
KIIMIK... XIBALBAJ U YA'ALA'ALTI'.

KU TUKULTA'ALE'
KEN K'UCHUK LE
PIXANO'OB TE'EJ TU LU'UM LE
KIMENO'OBO' KA'ABÉET U
TS'ÁAKUBA'OB TÁANIL TI'
TALAMILO'OB, KU TS'Q'OLE' KU
KA'AJ SUUTO'OB YOOK'OL
LU'UM.

A K'ÁAT A WA'ALE'
TE'EJ TU'UX KU BIN
LE KIMENO'OBO'.

BEY IN
WU'UYMIL U YA'ALA'ALO'. LE BEEETIKE'
YAANO'OBE' TI' KA'ACH KU PU'ULUL
XCH'UPALAALO'OBI', KU TUKLA'ALE' TAK LE
WIINIKO'OB CHU'UKO'OB TI' LE BA'ATELO'OBO',
BEY JUMP'ÉEL K'UUB TI' LE
YUUMTSILO'OBO'.

YAAN BA'AX IN
XOKMAJ TU
YÓOK'SAL BEYO'

TAK TU JEEL K'IIN,
NÁAYSAWOOLE'EX YÉETEL
LE K'AJÓOLAJO'.

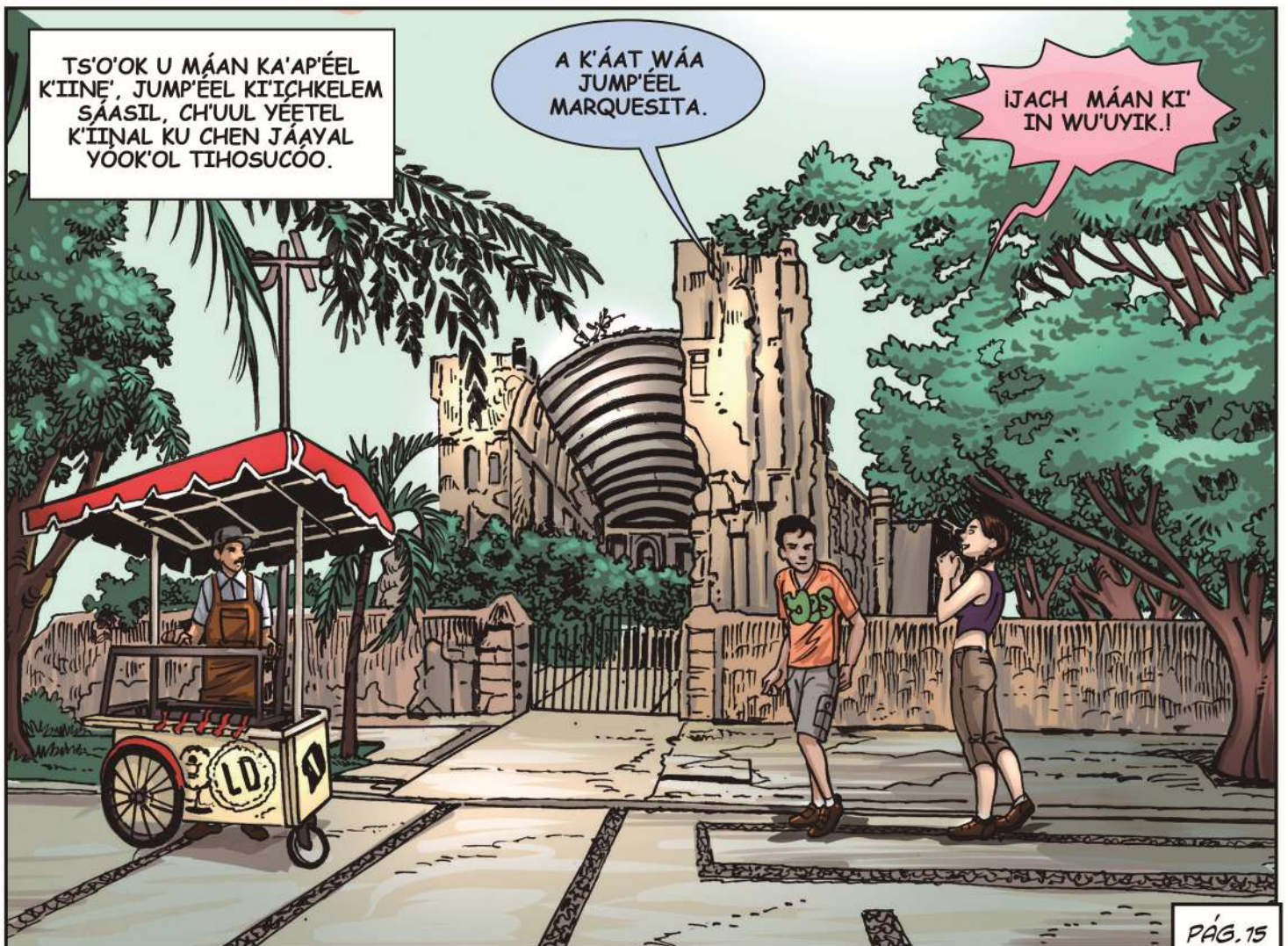
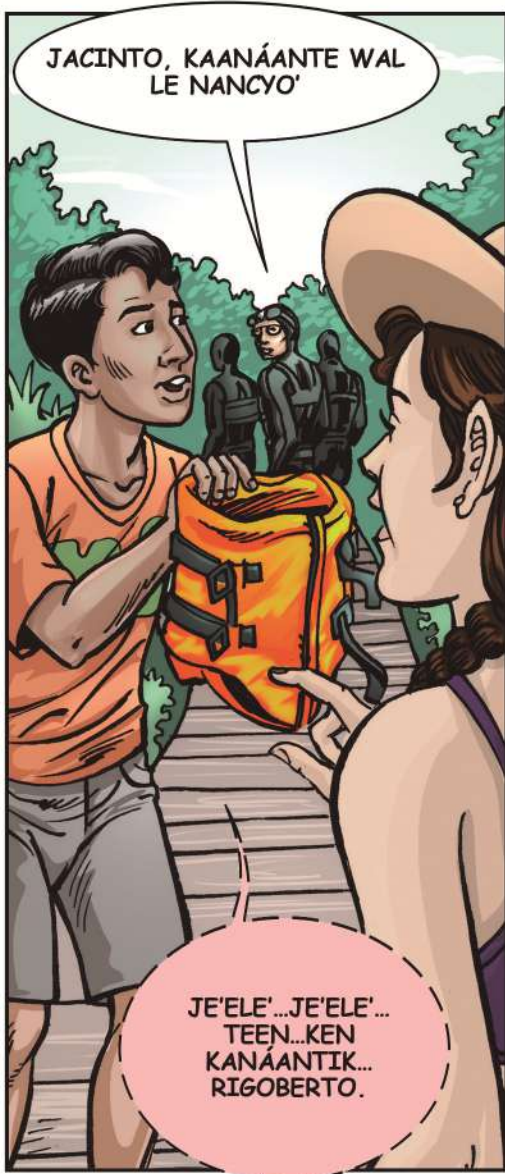

NÍIB ÓOLAL TU
YÓOK'SAL LE TA
TS'ÁAJ K OJÉELTO'

MIX
JUNTÉEN TAAJ TIN
TUUKULE' WA LE TU'UX
KAJAKBALO'ONA' YAANCHAJ
WIINIKO'OB TAK MIILESIL
AÑOS UUCHILAKI'.

IMIX TEEN!

BA'AX TAAK A XOKIK KEN A TS'O'OKSEJ A PREPÁA NANCY?

UTS IN WILIK LE BIOLOGIAO', CHEN BA'ALE' BEEY XAN JE'EL U PÁAJTAL IN ANTROPOLOGATALE', JE'EX IN TIO

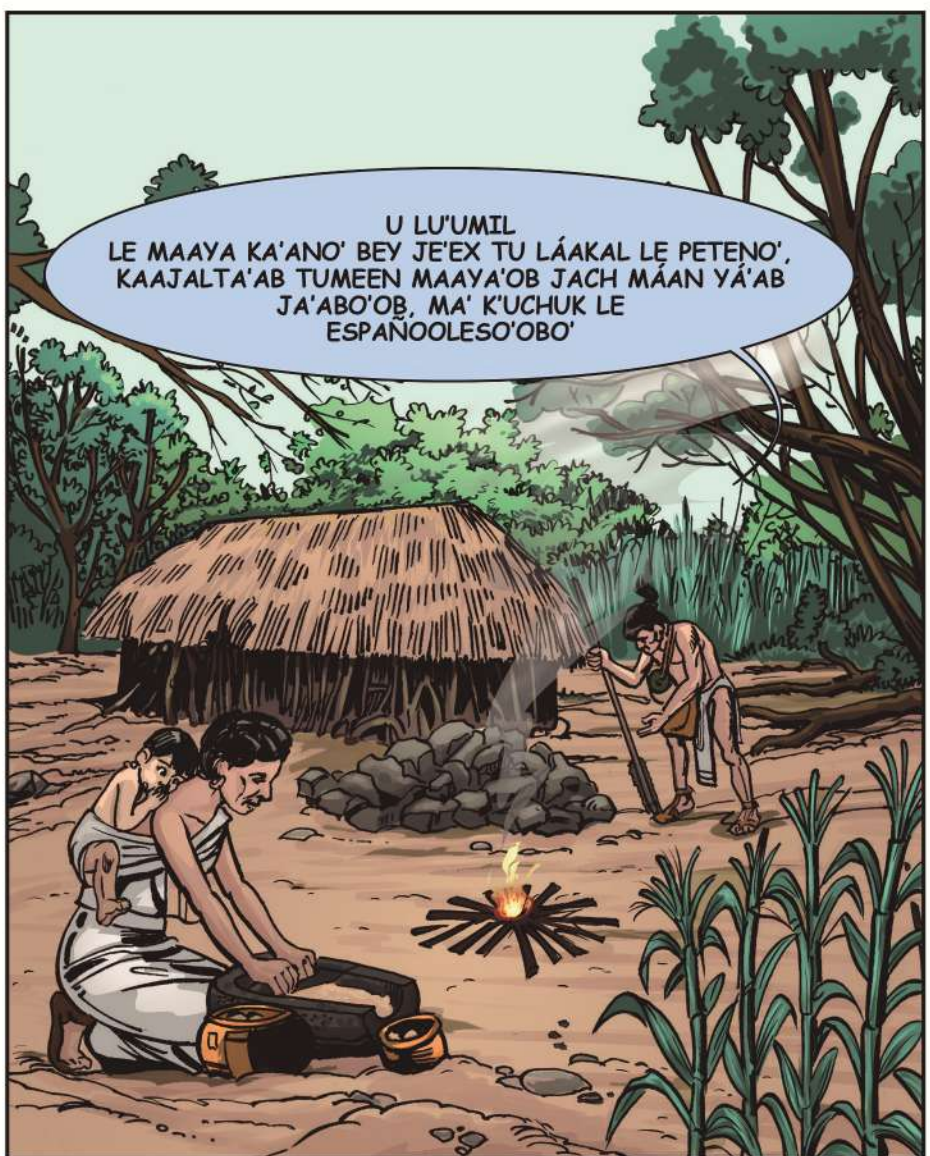
TENE' TAAK IN XOKIK HISTORIA, JACH UTSLAJ IN WILIK KA TIN XOKAJ IN PRIMARIA.

UTS TIN WICH KA IN TS'IBTE ÁANALTE'O'OB YOOK'SAL U PETENIL YUCATÁAN.

A WÓOJLAE' WA LE WEYA' JUMP'EEL U JACH UUCHBEN KAAJIL WIINIK TU LU'UMIL MEEIXICÓO?

¿JACHÁAJ JAAJ A T'AAN?

U LU'UMIL LE MAAYA KA'ANO' BEY JE'EX TU LÁAKAL LE PETENO', KAAJALTA'AB TUMEEN MAAYA'O'OB JACH MÁAN YÁ'AB JA'ABO'OB, MA' K'UCHUK LE ESPAÑOLESO'OBO'

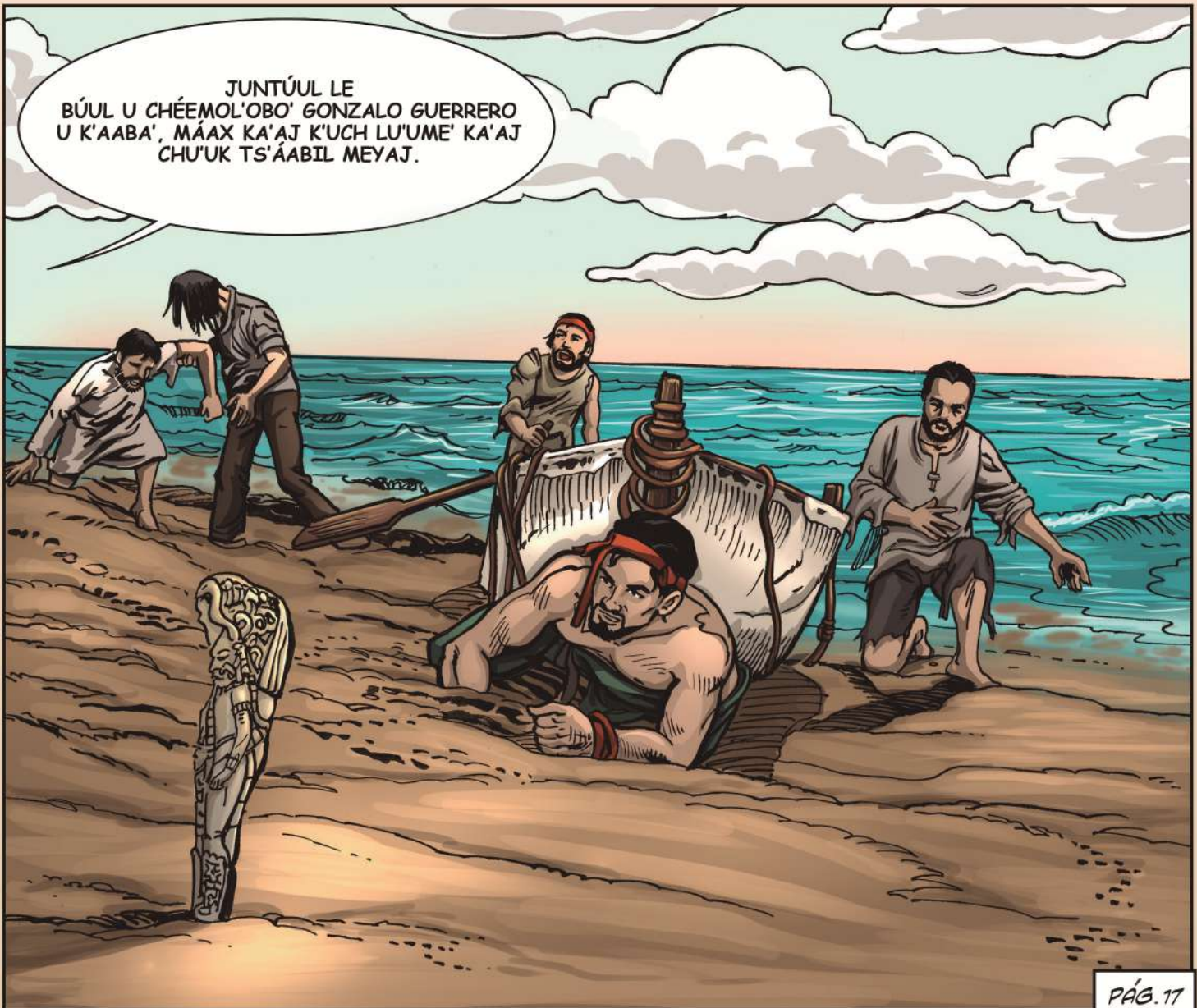

LE YÁAX UCHIK
U YILIKUBÁAJ ESPAÑOLES YÉETEL U
MAAYAILO'OB LE LU'UMA' MA' JE'EX UCH U
YUUCHUL YAANAL LU'UMO'OBO', TU'UX LE
ESPAÑOLESO'OBO' K'UCHO'OB U CH'A'OB
LE KAAJALO'OBO'.

¿JE'ELO'?

CHÚUN TU
LÁAKAL KA'AJ BÚUL
JUMP'EEL NUXI' CHÉEM U TI'AL
ESPAÑOLO'OB, TU JA'ABIL
1511, JACH MA' NÁACH TU
JÁAL U K'ÁAK'NÁABIL
YUCATAANI'.

JUNTÚUL LE
BÚUL U CHÉEMOL'OBO' GONZALO GUERRERO
U K'AABA', MÁAX KA'AJ K'UCH LU'UME' KA'AJ
CHU'UK TS'ÁABIL MEYAJ.

YA'AB U TÉENEL
KO'ONIJ, BEY UCH U K'UCHUL TE'EJ BEJLA'AK
U NOJ KAAJIL PLAYA DEL CARMENO', TU'UX TU
KANAJ U T'AN MAAYÁAE' KA'AJ JO'OP' U BISIK
U BÁAJ UTSIL YÉETEL LE
KAJNÁALILO'OBO'.

JACH TU
YOKSAJUBÁAJ ICHIL, LE KAJNÁALILO'OBO',
TS'O'OK TAK U BEEL YÉETEL JUNTUUL XCH'UUP
MAAYÁAE' KA'AJ YAANCHAJ U PAALALO'OB.
LEETI' UCHIK U CHUUNUL LE MESTIZAJE
WEY TAK LU'UMO'ONA'.

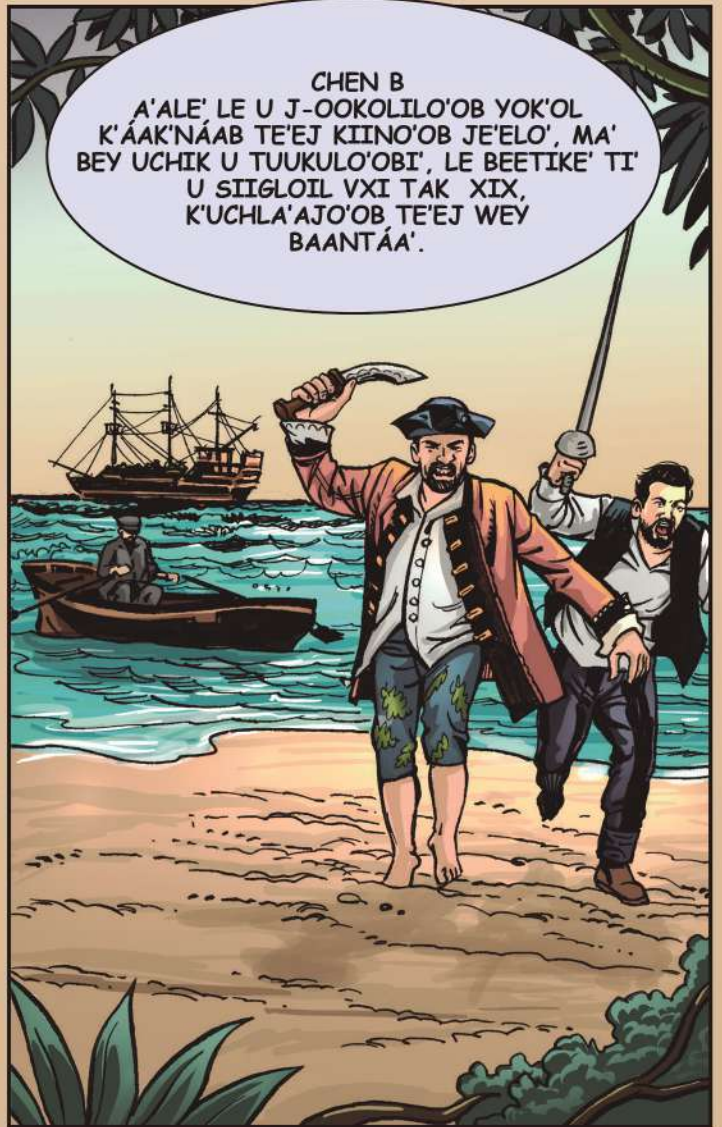
LE KA'AJ K'UCH
LE ESPAÑOOLES WEY TE'EJ TAK LU'UMA',
GUERREROE' TU MEENTAJ JE'EX U YA'ALIK U
K'AABA'E', BA'ATE'ELNAJ MUUCH' YEETEL
MAAYA'OBO', KIIM TÁAN U
BA'ATE'EL.

KEX LE ESPAÑOLES TU NÁAJALTO'OB
LE MAAYA'OBO' MA' P'ÁATO'OBI' TUMEEN
JACH CHU'UY U K'A'AXIL.

CHEN B
A'ALE' LE U J-OOKOLILO'OB YOK'OL
K'ÁAK'NÁAB TE'EJ KIINO'OB JE'ELO', MA'
BEY UCHIK U TUUKULO'OBI', LE BEETIKE' TI'
U SIIGLOIL VXI TAK XIX,
K'UCHLA'AJO'OB TE'EJ WEY
BAANTÁA'.

LE WÍNIKO'OB
JE'ELO' K U TS'O'OKSIKO'OB TI'
KAAJO'OB TI'AL U KAXTIKO'OB BA'ALO'OB
TS'ÁAIK AYIIK'ALIL, TÁAN U
YAJLOOBITIKO'OB LE MAAYA'OB YÓOK'SAL
U YA'ALIKO'OB TU'UX U TA'AKMO'OB
LE K'ANJUUL AYIIK'ALILO'.

U LÁAK'O'OB ICHTIK LE MEJEN KAJTALILO' LEETI' LE RELIGIOSOSO'OBO', MÁAXO'OB TU K'IINIL U MÁANO'OB EVANGELIZAR MÁAKO'OB TE'EJ TU K'IINIL LE COLONIAO' MA' MAANTATS' UTS BA'AX TU MEENTAJO'OB TI' LE KAJNÁALILO'OBO'.

KA'AJ TS'O'OKE' KA XAN K'UCH LE INDEPENDENCIAO', LE CATOLICISMO TÁAN U BIN U JÉETS'EL JE'EL TU'UX KU YAANTAL KAAJO'OBE'.

MAAS TÁANILE', TU CHÚUMUK SIGLO XIX, CHÚUN LE BA'ATEL ICH KASTELAN T'AAN A'ALA'ABTI' GUERRA DE CASTASILO'. LE JE'ELA' TS'O'OK SIGLO XX

TS'O'OK IN K'AS U'UYIK TSIKBAL YÓOK'SAL, CHEN BA'ALE' TSIKBALTE TEN.

JUMP'ÉEL LÍIK'IL BA'ATE'EL TU MEENTAJ MAAYÁAOB TUMEEN JACH MÁAN NÁAK U YÓOL U MEENTA'ALTI'O'OB LOOB TUMEEN U BAATSIL LE ESPAÑOOLESO'OBO'.

TEPICH CHÚUNE' KA K'UCH TIHOSUCÓO.

*OOCHELO'OB BONA'ANO'OB TUMEEN AJBOOK MARCELO JIMÉNEZ

TAK LE BEJLA'AKA' TU K'IINILO'OB LE SIGLO XXI,
 MANUEL ANTONIO AY, CECILIO CHI YÉETEL
 JACINTO PAT, U POOLILO'OB LE BA'ATE'ELO'
 NOJBA'AL U K'A'AJSA'ALO'OB TE'EJ XÓOT' LU'UMO'.

JACINTO PAATE' U
 KAJNÁALIL KA'ACH
 TIHOSUCÓO.

Manuel Antonio Ay

Cecilio Chi

Jacinto Pat

*OOCHELO'OB BONA'ANO'OB TUMEEN AJBOON MARCELO JIMÉNEZ
 Museo de la guerra de castas de Tihosuco.

TUKLA'ABE' LEETI' KU T'AAN
TU YÓOK'SAL YUUM K'UJ,
LEETI' A'ALIK BA'AX KUN ME-
ENTBIL TUMEEN LE XIIBO'OB
YÉETEL LE JBAATABO'OBO'.

IJACH UTS IN
WU'UYIKI!

MÁAN K'IINO'OBE' KA TU
KA'AJ ILAJUBÁAO'OB LE
TÀANKELÈEMO'OBO'.

IN WET
MEYAJO'OB YÉETEL
TEENE' YAAN K OOKOL
TE'EJ TS'O'ONO'OT
PIRIX PEEK'O', ¿JE'EL
WÁA A
LÁAK'INTIKE'EX
NANCYE'?

JE'ELE'.

CHAN CHOKOJ
OOXOL TÚUN,
TAAK IN BIN
BÁAB.

KO'OTEN,
KO'OX TE'EJ
K'ÁAK'NÁABO'.

TI'AL U BINO'OBE' JACINTOE' TÁAN U BIN U
MOLIK LE XLALA'BA'ALO'OB PULA'ANO'OBO'.

MA'ACH U P'ÁATA'AL
WA MINA'AN WÍINIK
MINA'AN U TUUKUL.

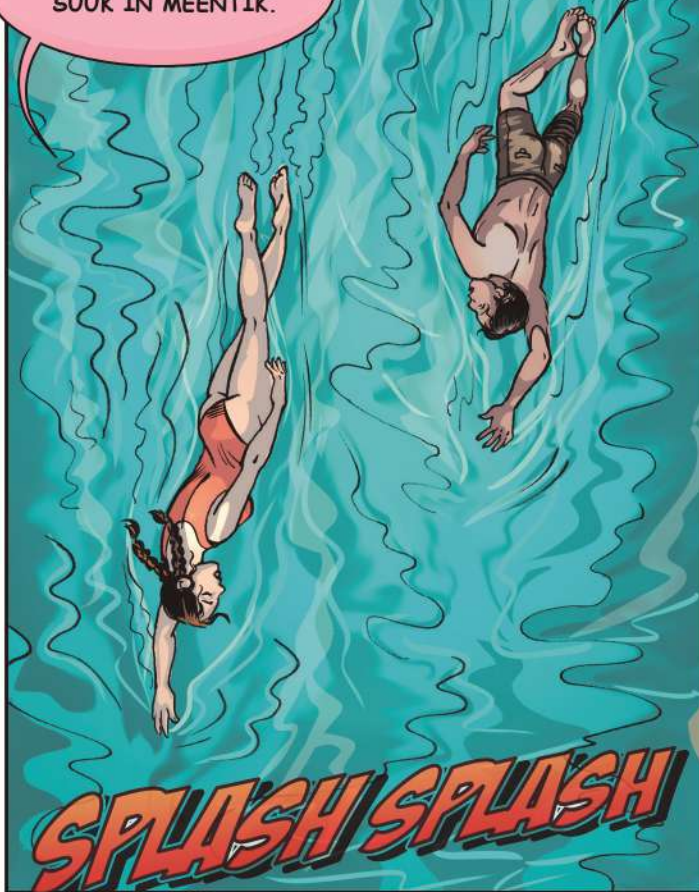
BEEY, YAAN TURISTAS
MA'ACH U CHÍMPOOLTIK
LE BA'ALO'OB MA' U K'AB
WÍINIK MEENTMILO'.

JACH MA' SÁME' TÁAN U CHEN
SÍISKÚUNSIK U YÓOLO'OB TE'EJ
TU SÁASK'ALE'EN JA'IL LE
K'ÁAKNÁAB YAAN TE'EJ CARIBEO'.

ICHAN SÉEB
TÚUN A BÁABI!

LE BÁABO' LEETI' JACH
SUUK IN MEENTIK.

MA' CHEN
U'ULA'OBI'. TAK XAN IN WET
KAJTALILO'OBO' YAAN MA'ACH U TUKLIK
BA'AX KU MEENTIKO'OBI'. MA'ATÁAN U
NA'ATIKO'OBE' PUL XLALA'BA'ALO'OBE'
KU TAASIK K'AAS TS'O'OKSIK TI'
LE A K BÁAK'LIKA'.

PA'ATIK IN
WÁANTIKECH

KA' JO'OP' U SUUTUO'OB TU KÚUCHIL
LE MEYAJ TI' TUSIISMÓO'.

ÉTÁAN A WU'UYIK? BEY
YAAN MÁAK KU BEENTIK
KI'IMAKÓLAJE'.

KO'OX ILEJ

IYUUM CARLITOS! ITÁAN A KA'AJ CHI'ICHNANKUÚUNSIK LE KBÁAK'LIKA!

¿TÉEN? CHEN JAN TAALEN IN WIL IN PAAK'ALO'OBO'.

IILAWILE'EX BIX KI'ICHKELEMIL LE CHAAYA' ICHAN KI' TÚUN U JA'IL KUN MEENTBIL TI'AL UK'BIL!

"...más blanca que la espuma, que vierte el champán"

TS'O'OK IN K'AXT'AAN YÉETEL U YUUMIL KA'AP'ÉEL KÚUCHIL KOONOL JAANAL KA U MANO'OB TEN.

"Alegre la mestiza, hacia el mercado va"

KIK'ICHKELEMTAK

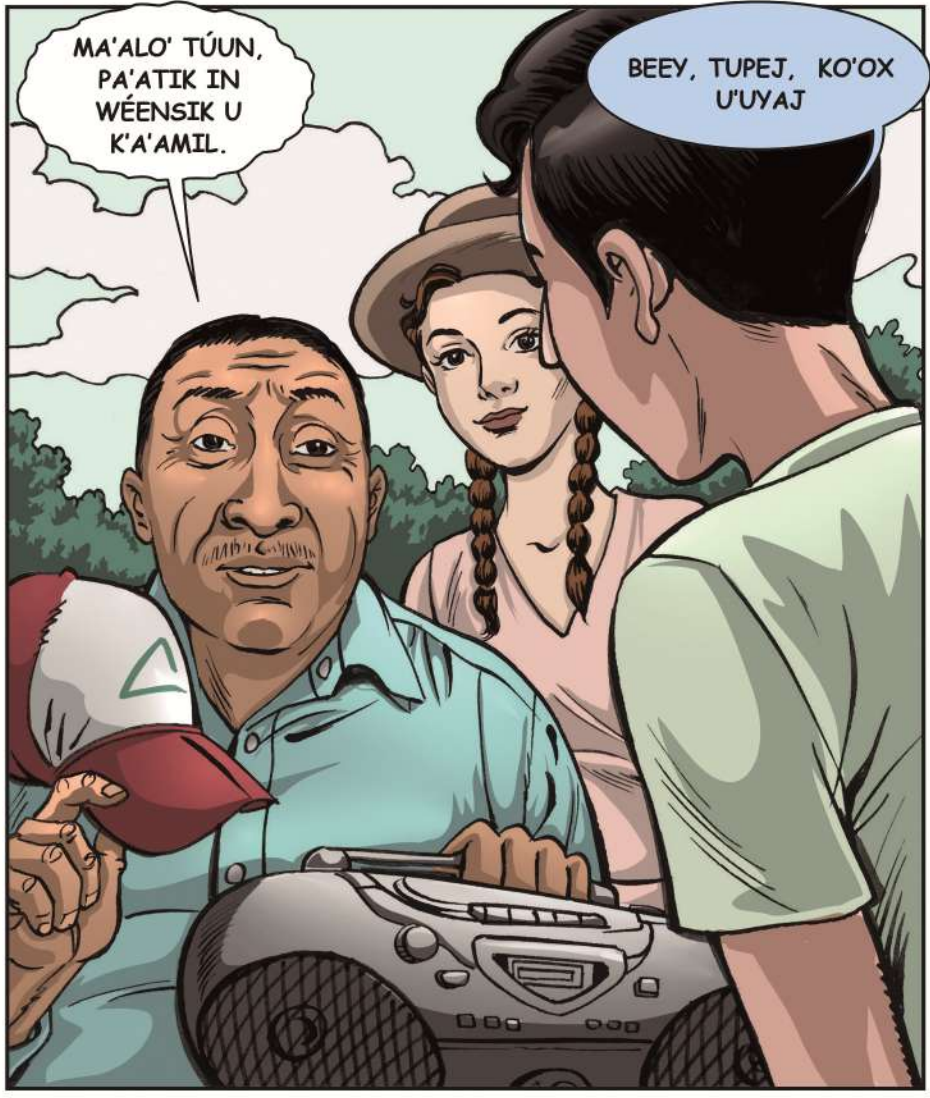
MA' LEETI' A PAAK'ÁAL KIN WA'ALIKO' YUUM CARLOS, LEETI' LE A JACH MÁAN K'A'AMKACH PAAXO'

MA TS'O'OK IN WA'ALIKTECHE' LE K'A'AMKACH JUUMO'OBO' KU

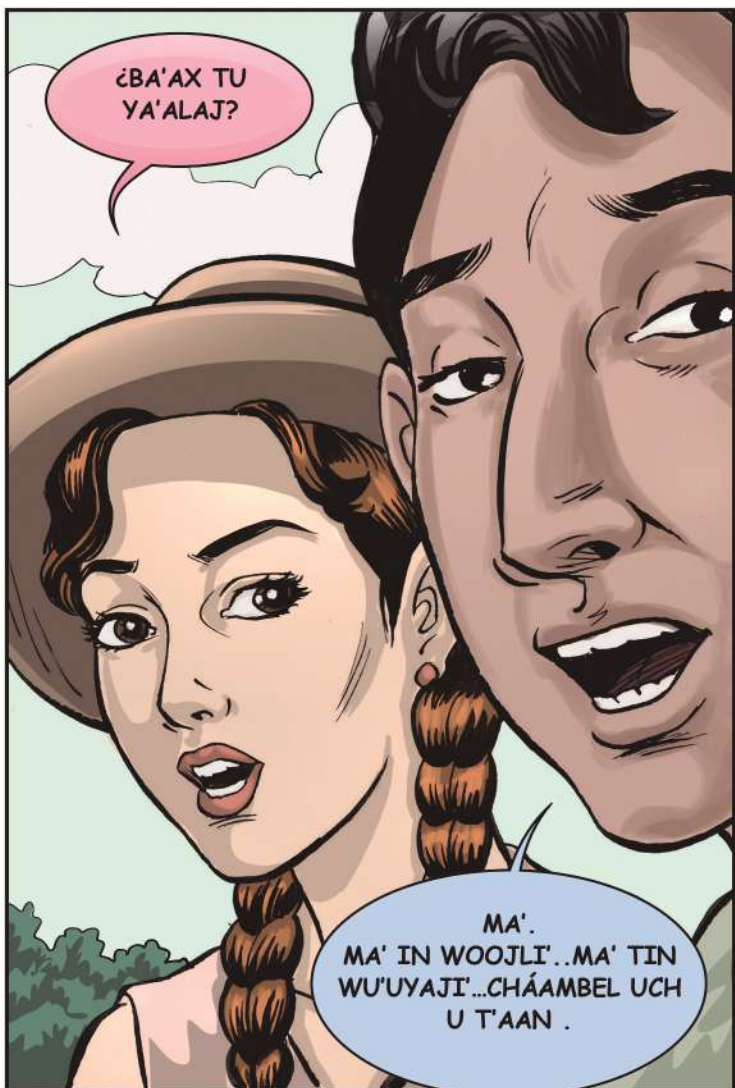
P'U'UJSIKO'OB LE BA'ALCHE'O'OBO'. CHEN TUKLEJ, LE U'ULA'OBO' PAAX KEN U YU'UBO'OB, MA' LEETI' LE JUUM YAAN TAK BÁAK'LIKO'.

"...con su rebozo en cruz, y su peinado así..."

MA'ALO' TÚUN, PA'ATIK IN WÉENSIK U K'A'AMIL.

BEEY, TUPEJ, KO'OX U'UYAJ

WA JAYP'ÉEL K'IINO'UBE'. TU KAJTALIL TIHOSUCOE'...

K'IIMAKÓOLAL TU K'IIN A K'AABA' XUUNÁN CHOLE, NÍIBÓOLAL TA PÁAYT'ANTEN.

OOKEN, OOKEN RIGOBERTO.

XUUNÁN CHOLEE' U XCHIICH JACINTO.

K'IIMAKÓOL IN K'AJÓOLTIKECH XUUNÁN.

TEECH WEL LE NANCYO'. JACH JAAJ U T'AAN IN WÁABILO'. JACH KI'ICHPANECH.

LE SÚUTUKIL KI'IMAKÓOLO' TÁAN U JACH MA'ALOB TAL.

ZACIL MEENT A K ÓOK'OT YÉETEL MAAYA PÁAX, KU TS'O'OLE' YÉETEL JÁARANÁA.

MA'ALOB IN NA', JE'EL BA'AX A K'ÁATE'.

*PAAX JÓOK'SA'AB SIGLÓO XIX TAK BEJLA'AKE', JACH KU YU'UBAL TU SUUKBE'ENIL MAAYAO'OB.

KA'ANSEN
ÓOK'OT BEYO',
JACH UTS.

TENE'...MA' IN WOJEL IN
WÓOK'OSTI', UTS IN
WU'UYIK ROCK YÉETEL
TÚUMBEN PÁAXO'OB.

BIK A WA'ATEN WA UST A
WU'UYIK REGUETON

LEETI' KU
YU'UBA'AL TE'EJ
K'IINO'OBA'.

UTS IN WU'UYIK
TIHORAPERS, CHEN
BA'ALE' MA' IN K'ÁAT
KU TUKULTE' WA
ÚUCHBEN IN
TUUKUL.

*JUMPÉEL MAAYÁA MÚUCH' PAAX

MA' SÁAME' NANCYE' TÁAN U
YÓOK'OT YÉETEL U KA'ASUKU'UN
JACINTÓO.

ISÉEB A
KAAMBALI!

¿JACH JAAB A
T'AAN? ¿UTS WÁA
IN WÓOK'OSTIK?

BEY JACH UTS
UCH U LÚUBUL
TI' IN
JKA'ASUKU'UNO'

JACH NUUNEN, JACH
MIX KA'ACH
K'A'ANA'AN IN TA'AKIK
MÁAXENI'.

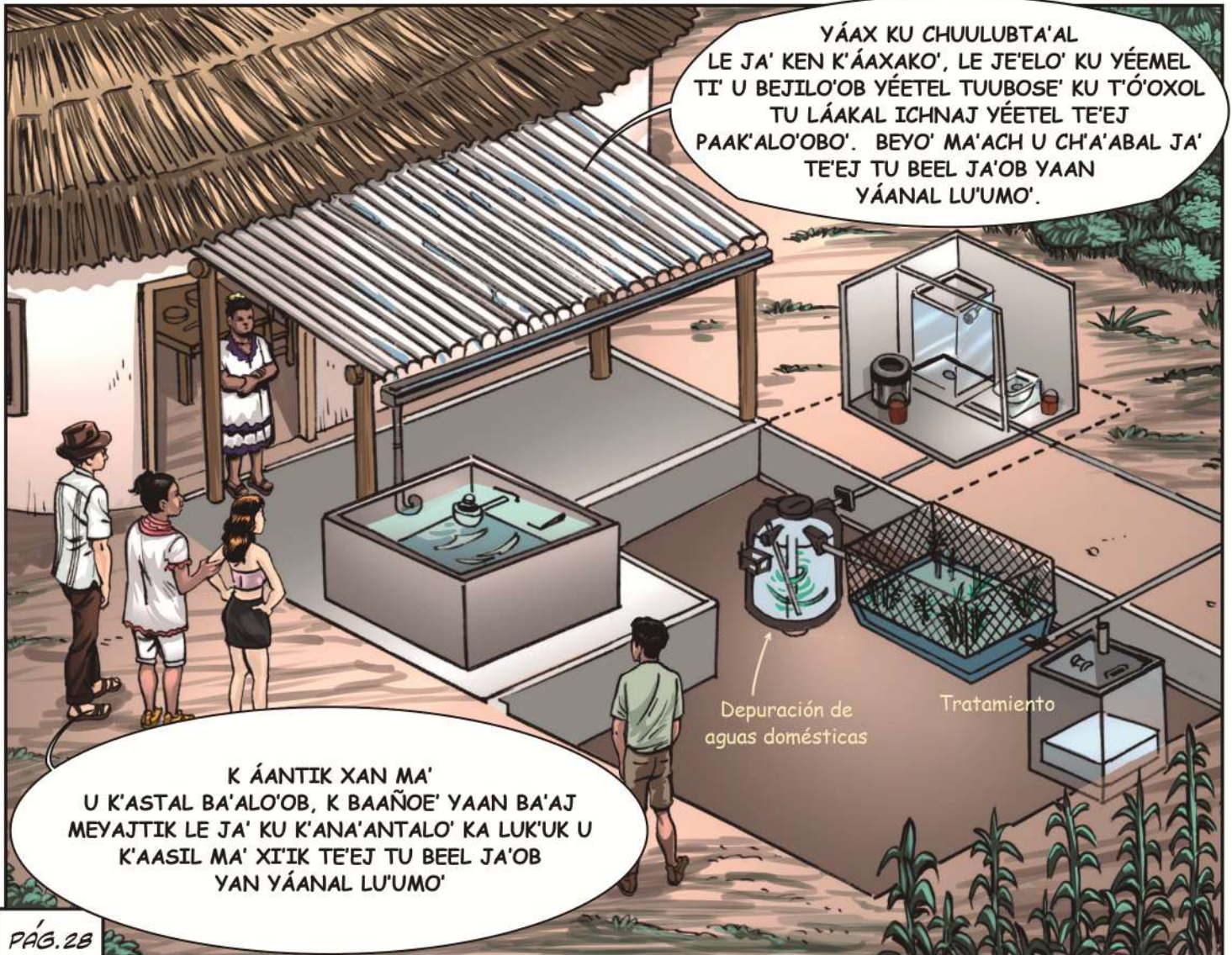
MMM,
JACH MÁAN KI' LE
BU'ULI K'ÉEK'ENA'
XUUNÁAN CHOLE.

U PAK' BU'UL IN WÍICHAN,
BEEY XAN U XA'AK'O'OBO'. IN
PAAK'AL ICH KOOT.

IN NA'O'
TI' TU LÁAKAL WÍINIK KU
TSIKBATIKE' U PÁAK'ÁALO' MA'ACH U
MEETIK K'AS TE'EJ LU'UMO'. YÉETEL
CHUULUB JA' KU K'ÁAXAL KU
JÓOYABTIK.

NANCY KO'OTEN A
WIL BIX UTSIL.

YÁAX KU CHUULUBTA'AL
LE JA' KEN K'ÁAXAKO', LE JE'ELO' KU YÉEMEL
TI' U BEJILO'OB YÉETEL TUUBOSE' KU T'Ó'OXOL
TU LÁAKAL ICHNAJ YÉETEL TE'EJ
PAAK'ALO'OBO'. BEYO' MA'ACH U CH'A'ABAL JA'
TE'EJ TU BEEL JA'OB YAAN
YÁANAL LU'UMO'.

Depuración de
aguas domésticas

Tratamiento

K ÁANTIK XAN MA'
U K'ASTAL BA'ALO'OB, K BAAÑOE' YAAN BA'AJ
MEYAJTIK LE JA' KU K'ANA'ANTALO' KA LUK'UK U
K'AASIL MA' XI'IK TE'EJ TU BEEL JA'OB
YAN YÁANAL LU'UMO'

KA'ACHE'
YAAN K BIN PÁAYTE' KA K
TAASEJ WA K BO'OTIK
JUMP'ÉEL PIIPÁA KA U
TAASTO'ON JA'

U K'ÁAT YA'ALE' CH'ÉEN KA
SEN XUPIKE'EX MUUK'
YÉETEL TAAK'IN.

JACH BEYO', TS'O'OKOLE'
LE JA'O' JACH MA'ALOB.

LE JE'ELA' CHEN
JUMP'ÉEL TE ICHIL LE NU'UKULO'OB YAN
TI'AL U KANÁANTA'AL LE K BÁAK'LIK KU
TS'ÁABAL U MUUK' U MEENTA'AL
TUMEEN JEJELÁAS MÚUCH'O'OB TE'EJ
LU'UMO'ABA'.

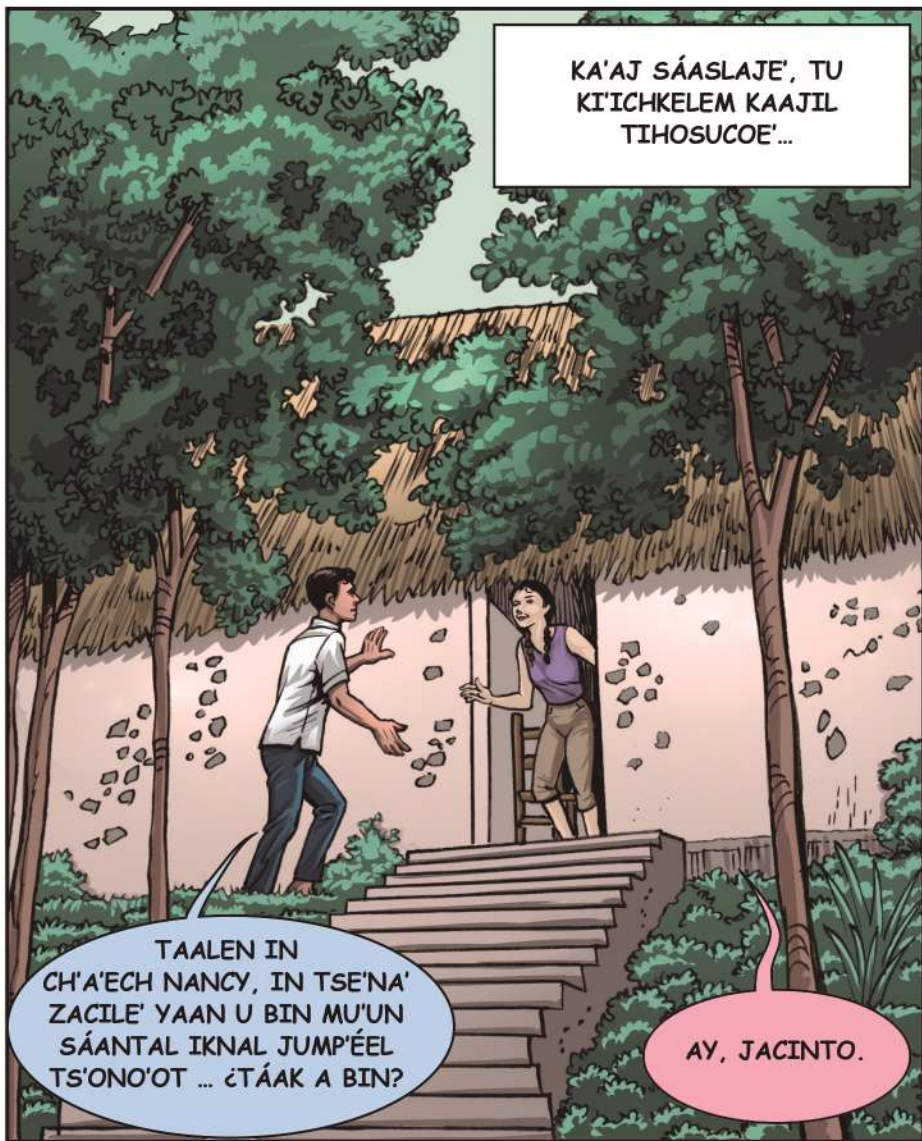
MA'ACH XAN IN TS'ÁAIK
FERTILIZANTES TIN PAAK'ALO'OBO',
YÓOK'SAL MA' IN K'ASKÚUNSIK LE U
BEEL JA'OB KU MÁAN YÁANAL LE
KI'ICHKELEM LU'UMA'

KA'ANA'AN A MÁAN T'AAN TU YÓOK'SAL BIX U KANÁANTA'AL LE K BÁAK'LIKA' XUUNÁAN CHOLE.

AY, MA', SAAJKEN T'AAN TÁANIL YA'ABKACH WÍNIK

JAJAJAJA

KA'AJ SÁASLAJE', TU KI'ICHKELEM KAAJIL TIHOSUCOE'...

TAALEN IN CH'A'ECH NANCY, IN TSE'NA' ZACILE' YAAN U BIN MU'UN SÁANTAL IKNAL JUMPÉEL TS'ONO'OT ... ¿TÁAK A BIN?

AY, JACINTO.

YAAN IN WILIKINBÁAJ JACH MU'UN SÁANTAL YÉETEL A KA'ASUKU'UN TOÑO, YAAN U KA'ANSIKEN ÓOK'OT MAAYÁA PAAX.

LEETI' KU YÚUCHULTEN TU YÓOK'SAL IN TUUS, TUMEEN MA' IN WA'ALIK MÁAXENI'.

TU YILAJ BA'AX KU YÚUCHUL TIE', LE XI'IPALO' KA'A TU YA'ALAJ U JAAJIL

TEENE', ...T-TIN TUSECH...SA'ATS IN SI'IPIL... IN WOJEL IN WÓOK'OSTEJ MAAYA PAAX, JACH IN UTSIL WOJEL.

BA'AXTEN TÚUN TA WA'ALAJ MA'?

TUMEEN...YÓOK'SAL IN
P'ÁATAL UTSIL YETELECH,
...TI'-TI'AL IN JA'AK'SIK A
WÓOL. YÓOK'SAL A TUKLIKE'
JUNTÚUL XI'IPAL
MODEERNÓOEN...YÉETEL...

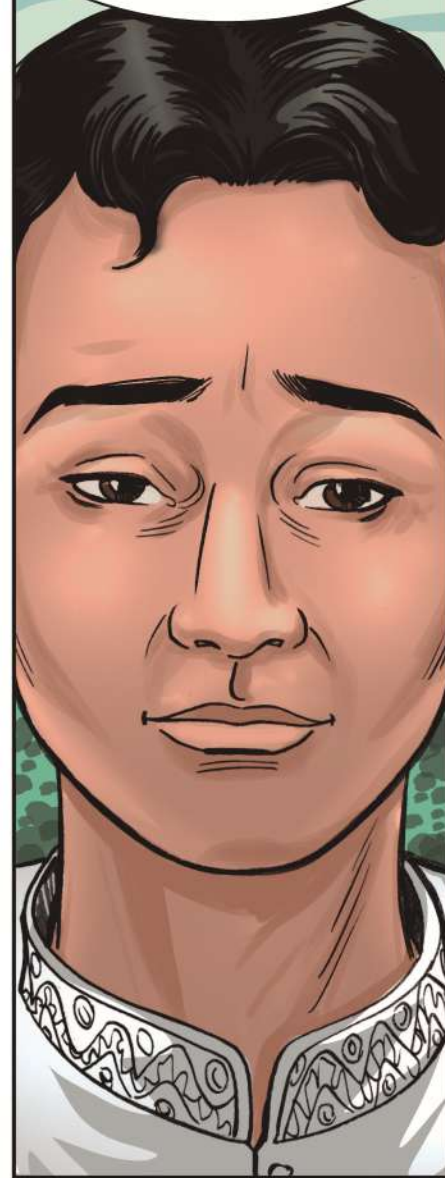
ISI TEECH JUNTÚUL
XI'IPAL JACH
MODEERNÓOJ IN
K'AJÓOLO'!

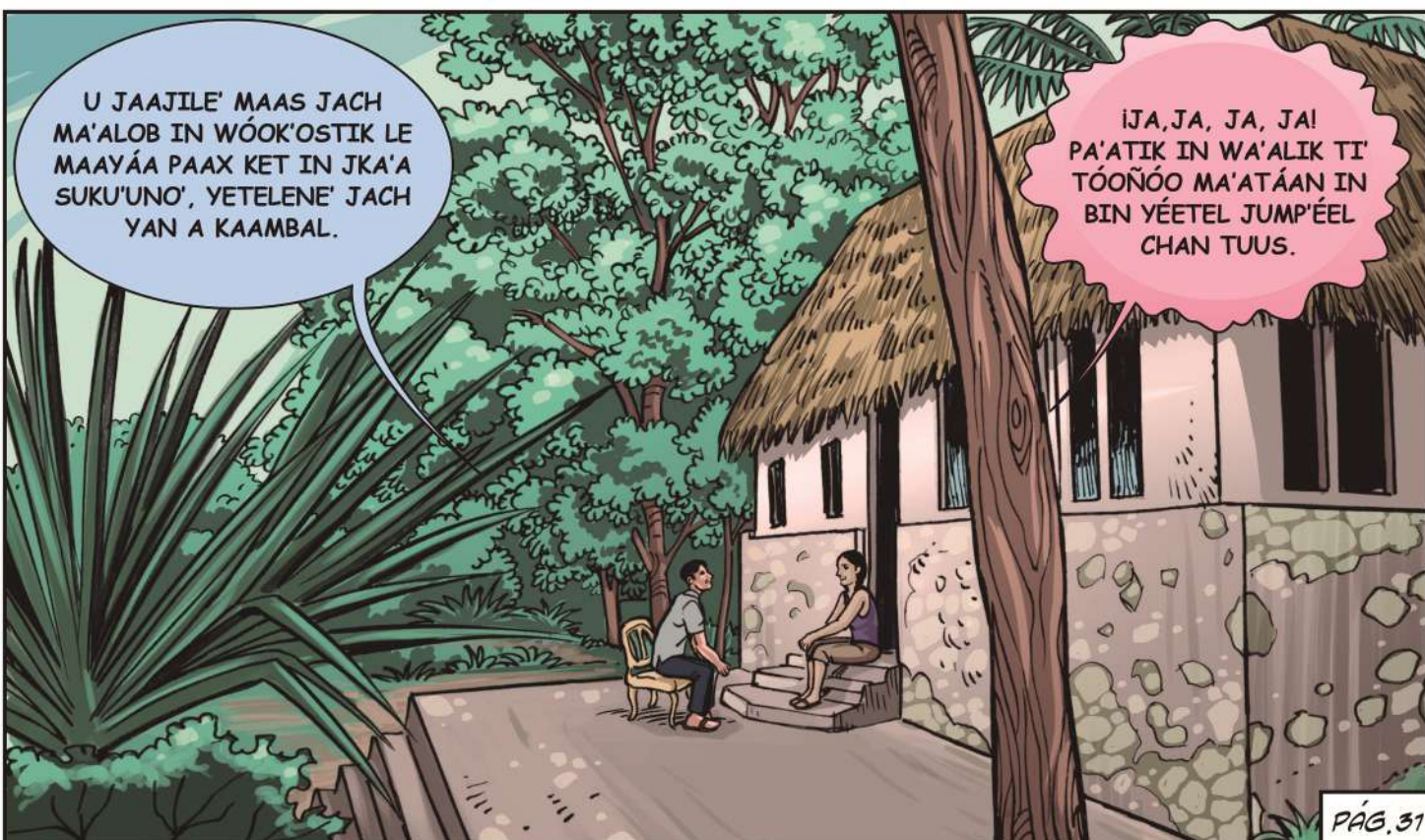
¿A WOOLÁA
BA'AXTEN? ITUMEEN KA
CHÍIMPOOLTIK A BÁAK'LIK, LE
BA'ALO'OB MA' U K'AB WÍINIK
MEENTMILO', LE YÓOK'OL KAABA!
IBEY JUNTÚUL WÍINIK TÚUMBEN
U TUUKULO',
JACINTO!

JACH NUUNECH TUMEEN A
TUKLIK WA JUNTÚUL WÍINIK
TÚUMBEN U TUUKUL TUMEEN
TÚUMBEN U NOOK' WA TUN
TA'AKIK U MOOTS.

U JAAJILE' MAAS JACH
MA'ALOB IN WÓOK'OSTIK LE
MAAYÁA PAAX KET IN JKA'A
SUKU'UNO', YETELENE' JACH
YAN A KAAMBAL.

IJA, JA, JA, JAI
PA'ATIK IN WA'ALIK TI'
TÓOÑÓO MA'ATÁAN IN
BIN YÉETEL JUMP'ÉEL
CHAN TUUS.

PA'ATIK
IN JAN A'ALIK TI' IN
TSE'EYUUM RIGOBERTO
TÁAN IN BIN TE'EJ
TS'ONO'OTO'.

NANCY
JACH JAAJIL, SA'ATS IN
SI'IPIL UCHIK IN
TUSIKECHO', MA'ATÁAN IN
KA'A MEETIK.

KA'AJ MÁAN LE SÚUTUKO',
TE'EJ RESEERVAO', LE
TÁANKELÉEMO'OBO' TÁAN U
CHEN BINO'OB BÁAB TI'
JUMP'ÉEL TS'ONO'OTE', CHEN
KA JÓOK' JUNTÚUL CHAN
BA'ALCHE' TU BEELO'OB.

ILAWIL BIX
JATS'UTSILI!

CHAN ÓOTSIL TÚUN, JACH
IN WA'AKE' SAATAL.

NANCY
...MA'-MA' CHÉEN PÉEK ...MA'
CHEN PÉEK, LE JE'ELO'
JUNTÚUL CH'OMAK.

¡WAY!

CHAANCHANBÉEL
TSELABÁAT'.

YAAN TÚUN U
KISIKEN...

CHAANCHANBÉELIL YÉETEL TU LU'UJSAJ U
SAAJAKILE', NANCYE' TU TSELAJ U BÁAJ JE'EX
U YA'ALA'AL TI' TUMEEN JACINTÓO...

BEYO'..
CHAAMBÉELIL.

CHAN SAAJAKEN
TÚUN.

KA'AJ SA'AT LE CHAN BA'ALCHE' TE'EJ ICH U
CHU'UYIL LE KA'ANAL K'ÁAXO'

UF...MÁAN LE
SAAJKILO'

MA' IN
WOOJEL BA'AX KA'ACH
KEN IN MEENTEJ WA
MINA'ANECH IKNALENI', IN
YUUM, CHAN SAAJAKCHAJEN
TÚUN.

TA WÁANTEN TI'AL MA'
IN JACH MÁAN TU'UTAL,
NÍIBÓOLAL JACINTO.

TS'O'OK U
MÁAN U TALAMIL, JETS' A WÓOL.
CHEN BA'ALE' MA' TU'UBSIKE' MA'
K'A'ANA'AN A MÁAN A MÉEK'IK
JE'EL BA'AX BA'ALCHE'IL
KEN A WILE'.

JACH MÁAN YA'AB BA'AL A
WOOJEL...LE BEETIK...UTS IN
WILIKECH...

BÉEY XAN TEEN
UTS IN WILIKECH
NANCY.

IN WOJEL. JACH UTS
IN LÚUBUL...JA JA JA

¡SIT'NEN!

JACH MA' ÚCHILAJE', NÁANCY YÉETEL JACINTOE' ICHIL
YAJ ÓOLAL TÁAN U YA'ALIKTUBÁAO'OB TU JEEL K'IIN.

NÍIB ÓOLAL TU YÓOK'SAL
TU LÁAKAL, JACH UTS
UCHIK IN MÁANSIK.

BÉEY XAN TEEN.
KANÁANTABÁAJ.

MMM...BEJLA'AKE'
CH'ÍIJSAJ ÓOL KO'ON
MEENTEJ, RIGOBERTO.

NAANCYE' TU YA'ALAJ TENE' TAAK U
KA'AJ SUUT TU K'IINILO'OB JE'ELEL
WEY... YÉETEL LE LÁAK'TSIL JE'ELO'.

TÁAN IN BIN ZACIL. K'A'NA'AN IN SE' SUUT MEYAJ TE'EJ XAK'ALTAJ BA'ALO'OB K'A'ANA'AN K OJÉELTIK YAAN TE'EJ BAANCÓO CHINCHOORRÓO'

XI'IKTECH UTSIL.

YAAN IN TUKULTIKECH.

BEEY XAN TEEN.

LÍIK'S A WÓOL JACINTO, MU'UN YÚUCHTAL TS'O'OK U KA'AJ SUUT.

AAAH... ÓXP'ÉEL WINÁALO'OB YAN U JACH MÁAN ÚUCHTAL TI'AL IN KUXTAL, TSE'ENA' ZACIL.

CHA' U YÁALKAB JE'EX LE JA' YAAN U BEEL YÉTEL U TS'ONO'OTIL YÁANAL LU'UMO', TUMEEN KEX MA'ACH A WILIKO'UBE' YAN U SUUTO'OB K'ÁAK'NÁAB.

Idea original y asesoría: Martha Latapí y Roberto Junco
Coordinación y trazo: Ulises Mora
Guión: Pablo Rodríguez
Entintado: Francisco Ortega
Color: Erick Ceballos
Supervisión: Nori Velázquez
Revisión: Lauro Cruz
Director ejecutivo de Amigos de Sian Kaán: Gonzalo Merediz
Traducción al maya: Amedee Colli

TS'O'OK LE TSIKBALA'.

MAYA KA'AN

DONDE LA TIERRA LATE

FELIPE
CARRILLO
PUERTO

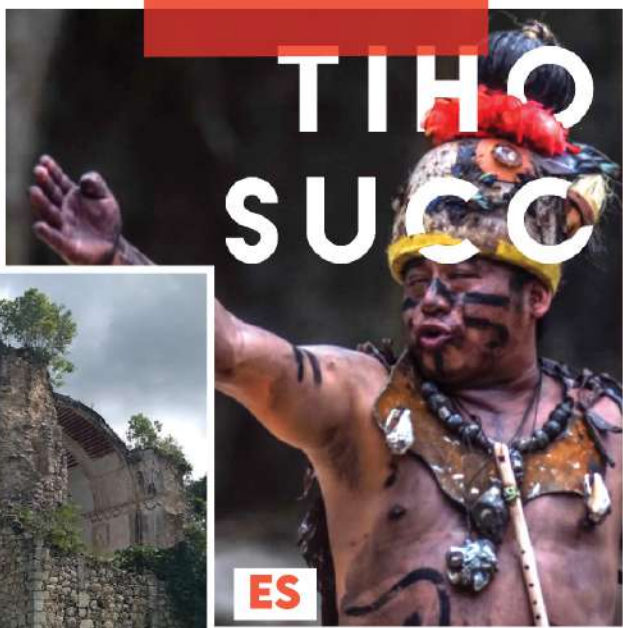
ES
CONCIENCIA

SE
ÑOR

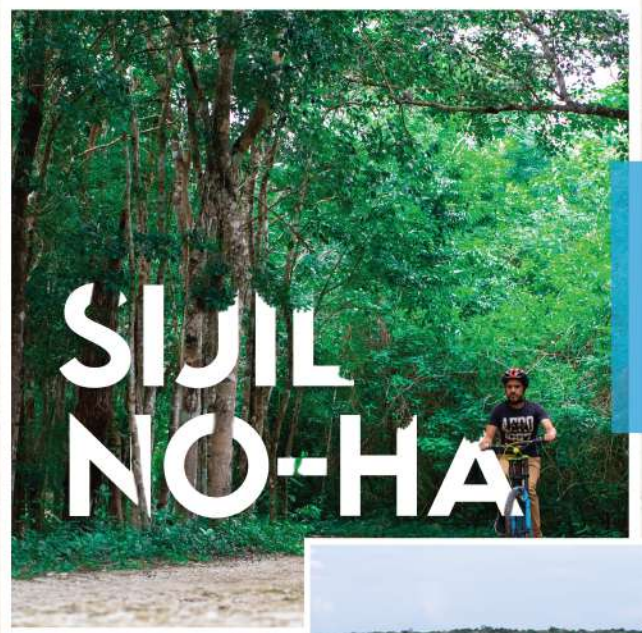

ES
CONOCIMIENTO

TIHO
SUCC

ES
HISTORIA

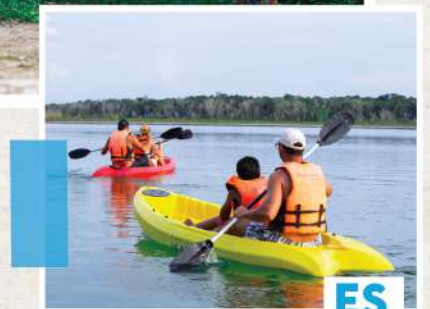
SIJIL
NO-HA

CHUN
HU
HUB

ES
SER HUMANO

ES
VIDA

